

Dödens köpman som blev fredens man

Berättelse

En begåvad pojke med svag hälsa

Alfred Nobel föddes i Stockholm den 21 oktober 1833. Hans far var ingenjör och uppfinnare, men familjens ekonomi var länge osäker, vilket innebar att barndomen präglades av oro. När Alfred var liten flyttade familjen till Ryssland, där fadern byggde upp en framgångsrik fabrik. Pojken var ofta sjuk och svag, men han hade ett ovanligt skarpt intellekt. Som vuxen behärskade han fem språk flytande och rörde sig lika hemtamt i kemins värld som i litteraturen. Den dubbelheten – vetenskapsmannen och drömmaren – följde honom genom hela livet.

Ett farligt arbete och en personlig sorg

Tidigt fastnade Alfred för nitroglycerin, en vätska med enorm sprängkraft men med en farlig egenskap: den exploderade vid minsta stöt. Flera dödsolyckor inträffade i hans verksamhet, och i en av dem omkom hans yngre bror Emil. Trots denna djupa sorg gav Alfred inte upp. Han var övertygad om att ämnet kunde tämjas och göras användbart, om det bara hanterades på rätt sätt.

Genombrottet

Lösningen kom 1866. Genom att blanda nitroglycerinet med en porös sand förvandlade Alfred den lättantändliga vätskan till en fast, formbar massa som var betydligt säkrare att transportera och använda. Han kallade uppfinningen dynamit och fick patent på den året därpå. Dynamiten spreds snabbt över världen och användes för att spränga tunnlar, bygga järnvägar och öppna gruvor. Efterfrågan var enorm, och Alfred Nobel blev en av sin tids rikaste män. Under sitt liv kom han att inneha hela 355 patent.

Skuggan över uppfinningen

Men dynamiten hade en mörkare sida. Den användes inte bara för att bygga, utan också i krig, något som tyngde Alfred. Enligt en ofta berättad historia trodde en fransk tidning år 1888 att Alfred hade avlidit, fastän det i själva verket var hans bror Ludvig som gått bort. Tidningen ska ha kallat honom "dödens köpman" och hävdade att han tjänat sin förmögenhet på att döda människor. Om denna dödsruna verkligen existerade är omdiskuterat bland historiker, och flera menar att berättelsen åtminstone har förenklats med tiden. Säkert är däremot att frågan om eftermälet upptog Alfred alltmer ju äldre han blev.

Ett testamente som förändrade världen

Alfred Nobel gifte sig aldrig och fick inga barn. När han skulle bestämma vad som skulle hända med hans förmögenhet valde han därför en ovanlig väg. I sitt testamente, undertecknat i Paris den 27 november 1895, slog han fast att större delen av kapitalet skulle placeras i en fond. Avkastningen skulle varje år delas ut som priser till dem som gjort mänskligheten störst nytta inom fysik, kemi,

medicin, litteratur och fred. Beslutet väckte motstånd, bland annat från släktingar som hade hoppats på ett arv, men Alfreds vilja stod fast.

Eftermälet

Alfred Nobel dog den 10 december 1896 i San Remo i Italien. Han fick aldrig själv uppleva resultatet av sitt beslut. De första Nobelprisen delades ut 1901, fem år efter hans död. Å ena sidan var han mannen som skapat ett av världens mest fruktade sprängämnen; å andra sidan blev hans namn med tiden en symbol för kunskap, framsteg och fred. Följaktligen minns eftervärlden inte främst dynamiten, utan priset – och just den förvandlingen var kanske precis vad Alfred Nobel hade hoppats på.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
präglades av	hade tydliga spår av; formades av
behärskade	kunde mycket bra
hemtam	van och bekväm med något
sprängkraft	styrkan i en explosion
egenskap	något som är typiskt för en sak
tämja	göra något vilt eller farligt mer kontrollerat
porös	full av små hål
formbar	går att forma och böja
efterfrågan	att många vill köpa något
inneha	äga eller ha
tyngde	Oron tyngde honom under hela hösten.
eftermäle	hur man blir ihågkommen efter sin död
avkastning	pengarna som ett kapital ger varje år
symbol	något som står för en idé

Läsförståelsefrågor

1. Vad menar texten med att Alfred levde med en “dubbelhet”?
 1. Han bodde i två olika länder samtidigt.
 2. Han var både vetenskapsman och intresserad av litteratur.
 3. Han hade två olika namn.
2. Varför var nitroglycerin svårt att arbeta med?
 1. Det var dyrt och svårt att hitta.
 2. Det exploderade vid minsta stöt.
 3. Det gick inte att blanda med sand.
3. Hur löste Alfred problemet med nitroglycerinet?
 1. Han kylde ner det i vatten.
 2. Han slutade använda det helt.
 3. Han blandade det med en porös sand så att det blev fast.
4. Varför valde Alfred att ge sin förmögenhet till priser?
 1. Han hade inga barn att ge pengarna till och ville göra nytta.
 2. Staten tvingade honom att göra det.
 3. Han ville bli rikare på prisen.
5. Vad menas i texten med ordet “eftermäle”?
 1. Pengar man lämnar efter sig.
 2. Hur man blir ihågkommen efter sin död.
 3. Ett brev till familjen.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Alfred Nobel höll fler än 300 patent.
 2. Alla i Alfreds släkt var glada över testamentet.
 3. Alfred Nobel var Sveriges rikaste man genom tiderna.
7. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. De första Nobelprisen delades ut medan Alfred fortfarande levde.
 2. Dynamiten användes både i fredligt arbete och i krig.
 3. Alfreds bror Emil dog i en olycka.
8. Varför blev frågan om eftermälet allt viktigare för Alfred med åren? Svara med stöd i texten.
9. Texten säger att historien om “dödens köpman” är omdiskuterad. Vad innebär det, och varför är det viktigt att vara försiktig med en sådan historia?

10. Förklara med egna ord meningen: “Han var övertygad om att ämnet kunde temjas och göras användbart.”
11. Varför kan man säga att Alfred Nobels liv handlar om en förvandling? Använd både början och slutet av texten i ditt svar.
12. Vad tror du att texten vill säga med sista meningen, att förvandlingen “kanske var precis vad Alfred Nobel hade hoppats på”? Motivera.

Diskussionsfrågor

- Alfred Nobel ville styra sitt eftermäle. Går det egentligen att bestämma hur man blir ihågkommen, eller avgörs det av andra?
- En och samma uppfinning kan både bygga och förstöra. Var går gränsen för uppfinnarens ansvar?
- Historien om “dödens köpman” berättas ofta trots att den är osäker. Varför sprids sådana berättelser så lätt, och hur kan man tänka källkritiskt?
- Nobelpriset finns inom fysik, kemi, medicin, litteratur och fred. Saknar du något område? Vilket pris skulle du själv vilja lägga till?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text om en uppfinning eller upptäckt som du tycker har förändrat världen. Förklara vad den gör och varför den är viktig, och ta upp både för- och nackdelar.